

‘GOUDA schoonste van de Steden’

- Zeventiende-eeuwse liederen uit Gouda bij de presentatie van de nieuwe stadsgeschiedenis -

Op 7 oktober 2002 werd in de Goudse Schouwburg *Duizend jaar Gouda. Een stadsgeschiedenis* gepresenteerd. In een vorige aflevering van de *Tidinge* is uitgebreid verslag gedaan van deze bijeenkomst. Een essentieel en bijzonder aantrekkelijk onderdeel ervan werd uitgemaakt door de muzikale bijdrage van de muziekgroep *Batava Tempe*. De instrumentale bezetting bestond uit twee viola da gamba's en een luit, terwijl er aparte zangpartijen waren voor bariton en sopraan. Natascha Veldhorst, naast haar werkzaamheden voor de muziekgroep bezig met een proefschrift over zeventiende-eeuwse theaternuiek, vertolkte die sopraanpartij. Het was een indrukwekkend en sprankelend optreden met aangenaam in het gehoor liggende renaissance-liederen, vergezeld van prikkelende teksten, die ook werkelijk alle op Gouda betrekking hadden. Natascha Veldhorst had daartoe speciaal onderzoek verricht in zeventiende-eeuwse Nederlandse liedboeken en Goudse bronnen. Op verzoek van de redactie heeft zij de teksten van de gezongen liederen beschikbaar gesteld ter publicatie in de *Tidinge*. Voorafgaand hieraan plaatst zij ze in een historische context.

Natascha Veldhorst

Muziek in Gouda in de zeventiende eeuw

Hoewel er weinig bekend is over de muziek in Goudse straten en huizen en er nauwelijks Goudse componisten uit die tijd bekend zijn, moet de muziek in het zeventiende-eeuwse Gouda overvloedig hebben geklonken. De stad bezat verschillende kerkorgels. Het beroemdste was het Moreau-orgel in de Sint-Janskerk, maar dat werd pas in 1736 gebouwd.¹ Op straat klonk de muziek van de klokken. In 1676 had men voor de Sint-Janskerk door de bekende klokkengieters François en Pierre Hemony een geheel nieuw carillon laten vervaardigen.² Er waren openbare concerten in de Doelen en de Looihal, waaraan de toenmalige burgemeester, Govert Suijs, op zijn fluit deelgenomen schijnt te hebben.³ En ook bij bruiloften werd stevast gezongen.⁴

In het Goudse stadsarchief bevindt zich een handschrift uit 1663 met Franse liedjes, opgetekend door Cornelia Fabritius, dat voor gebruik in huiselijke kring bestemd moet zijn geweest.⁵ Ook had Gouda, zoals alle Nederlandse steden, een eigen, lokaal liedboek: *Het vierdubbeld nieuw Pelgrims of Goudsche devote Liede-boek, bestaande in zeer godvruchtige gebeden, litanien en lofsangen, voor de pelgrims gaande naar Kevelaer*, waarvan alleen een achttiende-eeuwse druk is overgeleverd maar dat voor het eerst verschenen moet zijn in 1640.⁶

Voor het muziekprogramma bij de presentatie van de stadsgeschiedenis in oktober 2002 heb ik gebruik gemaakt van liederen, afkomstig uit Goudse rederijderskamers, van muziek uit een toneelstuk dat in 1590 te Gouda werd gedrukt, van een destijds befaamde bundel met heiligenliederen door een Goudse dichter-pastoor en van een fameus loflied op de zeventiende-eeuwse stad.

Lieder van Goudse rederijderskamers

In de plaatselijke rederijderskamers werden altijd al veel liederen geschreven. Men bezocht daarmee ook dichtwedstrijden elders in het land. In 1596 presenteerde de stad Gouda zich op een feest in Leiden met het dubbelzinnige ‘Dansliedeken ghesonghen by 'tSottgen vander Goude’ (nr. 6).⁷ En in 1616 won de oude kamer ‘De Goudsbloem’ bij

een wedstrijd in Vlaardingen de prijs voor het beste zingen. Namen van Goudse rederij-
kers waarvan bekend is dat ze ook liederen schreven zijn Wouter Cornelisz. Verhee,
Michiel Vlack en Hendrick Lucasz Zas.⁸ De laatste was factor van rederijderskamer
'De Goudsbloem'. Hij schreef het lied 'O Mensche wie ghy zijt' voor de Vlissingse rede-
rijderswedstrijd van 1641 (nr. 4). Michiel Vlack publiceerde onder de titel 'Bruylofts
bancket' een aantal liederen als bijlage bij de Amsterdamse liedbundel *Nieuwe Lust-Hof*
(1602), onder meer het 'Liedt Op de Tonghe' (nr. 2).⁹

Toneelmuziek uit Gouda

Het was destijds heel gebruikelijk dat er op het toneel gemusiceerd en gezongen werd.
Vrijwel ieder zeventiende-eeuws toneelstuk bevat wel muzikale regieaanwijzingen of een
aantal strofische passages die bedoeld waren om te zingen.¹⁰ De Goudse toneeldichter
Jan J. de Vennip publiceerde in de rederijdersbundel *Kort Berecht vant Tucht-huys* (1611)
zijn 'Tafelspel van Vier Personagien', een toneelstukje waarin niet alleen werd gesproken
maar ook gezongen (er komt een drinklied op de melodie van het Wilhelmus in voor).
Van de bekende schrijver en toneeldichter Dirck Volkertsz. Coornhert weten we dat hij
enkele jaren in Gouda woonde en daar zijn *Comedie van Israel* schreef. Dit toneelstuk
werd volgens het titelblad 'Ghedruckt ter Goude, int laar 1590'. Het bevat na ieder
bedrijf een 'Chorus'. Drie van die koren werden gezongen op een psalmmelodie, de
vierde ging op de destijds bekende melodie 'Susanne un jour' (nr. 3).¹¹

Goudse heiligen bezongen

De Goudse pastoor-dichter Guillaume de Swaen publiceerde in 1664 onder de toepasse-
lijke titel *De Singende Swaen* een uitgebreide bundel met heiligenliederen. Daarin zijn
ook liederen op Goudse heiligen opgenomen, onder meer het lange verhalende lied op
de beschermheilige van de Sint-Janskerk: 'Sint Jan Baptista, De Voorloper Christi,
Patroon van de wijt-beroemde Kerck der Stad Gouda', waarvan in het programma drie
strofen zijn opgenomen (nr. 5). In een ander lied uit de bundel wordt de geschiedenis
verteld van het vrouwelijk heiligenbeeld dat op wonderbaarlijke wijze verdween:
'Beschrijvinge van 't Miraculeuse Lieve Vrouwen Beeldt, t welck in voortijden is geweest
in de Noodts-Godts Capelle binnen de Stadt GOUDA' (nr. 1).¹² Het loflied op de stad
Gouda is eveneens afkomstig uit De Swaens liedbundel.

Een loflied op Gouda

Een mooiere stad dan Gouda bestaat niet, zo luidde de conclusie van de Goudse pastoor
en dichter Guillaume de Swaen. In een lied van twaalf coupletten bezong hij vol overga-
ve zijn aardse paradijs. Gouda was beroemd om haar goede zeden en om haar vriende-
lijke en deugdzame mensen. De stad bezat een indrukwekkend raadhuis en een bijzon-
dere markt. En zij had bovendien de mooiste kerk van Nederland: de Sint-Janskerk met
gebrandschilderde ramen van Crabeth. Overal waren prachtige wandelroutes, en door
de schone en zoete rivieren werden ziektes zelfs tegengehouden. Mooier kon toch niet!
Tot slot sprak De Swaen tot de Goudse burgers: mensen, neem geen genoegen met zil-
ver, maar maakt dat gij uitsteekt als goud!

Het waren deze positieve en bemoedigende woorden die wij meer dan vier eeuwen na
dato, op 7 oktober 2002, het publiek toezongen in een tot de nok toe gevulde Goudse
Schouwburg, bij een al even heuglijke en vrolijk makende gebeurtenis: de presentatie
van achthonderdvijftien nieuwe pagina's Goudse stadsgeschiedenis.

Noten

1 H.A. van Dolder-de Wit, *Het Moreau-orgel in de Sint-Janskerk te Gouda* (Gouda 1989).

2 Zie André Lehr, 'Geschiedenis van het Hemonyklokkenspel in de toren van de St. Janskerk te Gouda', *Zuid-Holland* 11 (1965), 25-40; T. Wamelink & G. de Haan, *De Hemony-beiaard uit 1675 in de toren van de St.*

Janskerk te Gouda (Gouda 1992).

- 3 Dat wordt althans geopperd in het cultuur-hoofdstuk (14) van de nieuwe stadsgeschiedenis, 476. Als het trouwens waar is, dan zou het wel heel opmerkelijk zijn: destijds was het niet gebruikelijk dat hooggeplaatste personen in het openbaar musiceerden. Zie daarover o.m. R. Rasch, 'Muziek in de Muiderkring'. *De Zeventiende Eeuw* 8 (1992) 1, 151-159.
- 4 Mogelijk was ook het Bruylofts-Gedicht ter eeren van [...] Steven Doensz. Groenendijck ende [...] Annetgen Pieters de Lange uit 1618 bedoeld om te zingen. Zie over dat gedicht J. Kerssies & M. Lambregts, *Bruyloft ter Goude 1618* (Gouda 1985).
- 5 Op het voorblad met krulletters geschreven: 'Cornelia Fabritius a commencé le 8 Fevrier (sic) 1663'.
- 6 Volgens D.F. Scheurleer, *Nederlandsche Liedboeken: lijst der in Nederland tot het jaar 1800 uitgegeven liedboeken*. Ed. R. Rasch (Utrecht 1997). Zie over het verschijnsel van het lokale liedboek L.P. Grijp, 'De Rotterdamsche Faem-Bazuyn: de lokale dimensie van liedboeken uit de Gouden Eeuw', *Volkkundig Bulletin* 18 (1992), I, 23-78. Zie ook mijn *De Haarlemse Bloempjes. Bloemlezing uit een zeventiende-eeuwse liedboekenreeks* (Haarlem 1999).
- 7 In Cort verhael, Van tPrincipael, In Leyden bedreven, By Sotten meest., Die op Vrou Lors Feest waren verschreven (Doen Joncker Mors, Troude Vrou Lors). Het lied kan gezongen worden op de melodie 'Gij zotten en zottinnen'. Zie over dat Leidse zottenfeest Anneke Huisman & Johan Koppenol, *Daer compt de lotery met trommels en trompetten! Loterijen in de Nederlanden tot 1726* (Hilversum 1991).
- 8 Over Verhee zie het artikel van J.W. Klein, 'Een verloren gewaand rederijkershandschrift teruggevonden', *De Schatkamer* 11 (1997), 78-84. Van de drie wijsaanduidingen die bij liederen in Verhee's bundel worden gegeven - resp. 'Geen last noch pijn', 'Goutsblomkens die daer blincken' (ofwel 'Cupido geeft mijn raet', de bekendere beginregel van het lied) en 'Bransle d'Ierlandt' - is tot op heden geen muziek bekend (controle Nederlandse Liederenbank Meertens Instituut Amsterdam april 2003).
- 9 Het lied (dat gezongen werd op de melodie 'Ick weet een schoon Kasteel') werd in de bundel *Vlissings Redens Lusthof* (1642) ondertekend door 'Hucaszoon Zas / Gods wet., is net / Oude geweeste Factoor by de Gousblomm, uyt jonsten begrepen'.
- 10 Zie over de zeventiende-eeuwse toneelmuziek in Nederland mijn nog te verschijnen dissertatie (2004).
- 11 Zie over Coornhert o.a. H. Bongers, *Coornhert en Gouda* (1984); F. Veenstra, 'Coornherts grafschrift in de St. Jan in Gouda', *Spiegel der Letteren* 34 (1992) 2, 169-172. Wij gebruikten voor de uitvoering van Coornherts toneel-lied de melodie 'Susanne un jour' in een vijfstemmige zetting van de Italiaanse componist Orlando di Lasso.
- 12 Voor uitvoering van de twee liederen gebruikten we de oorspronkelijke drie- en vijfstemmige zetting van de door De Swaen opgegeven melodieën (resp. 'O vezzosette e bella' en 'Piacer goia e dilette'), van de Italiaanse componist G.G. Gastoldi.

Bijlage

Teksten van de liederen zoals uitgevoerd op 7 oktober 2002 in de Stadsschouwburg te Gouda door BATAVA TEMPE Ensemble voor Nederlandse Taal en Muziek: Natascha Veldhorst (sopraan), Marc Pantus (bariton), Ivanka Neeleman (viola da gamba), Freek Borstlap (viola da gamba), David van Ooijen (luit). Voor de goede volgorde van de coupletten dienen de liedteksten per kolom van boven naar beneden te worden gelezen.

1. Beschrijvinge van 't Miraculeuse Lieve Vrouwen Beeldt, t welck in voortijden is geweest in de Noodts-Godts Capelle binnen de Stadt GOUDA (Uit: G. de Swaen, *Des Singende Swaens Toe-gift. Antwerpen 1664*).

Binnen de seer vermaerde
Wijtberoemde Goutsche Stadt
Was eertijds een schoone schat:
Gelijck ick uyt bejaerde
Vrome Liedten heb verstaen
Die na hondert jaren gaen
Het was een deftigh Beeldt
Des Magets die God heeft geteelt
Op dees werelt voor ons al,
In de Bethlehemsche stal.

Dees Maget was gesneden
Kunstelijck van Eycken-hout,
En sy sat met traen' bedouwt,
Droef sat dees Maeght met reden,
Want sy had haer Soon op schoot,

Die gestorven was de doodt,
En dese Hemels Blom
Hadt een vercierde Mantel om,
Eene Mantel hadt sy aen,
Die den brandt heeft doen vergaen.

O alderwaerdste Moeder!
Uwe macht en kracht is groot,
Staet ons by in onse noodt.
Maeckt toch dat ons Behoeder,
Door uw hulp, en uwe handt,
Van ons keert Cupidoos brandt.
Vaert wel, o Keyserin!
Maeckt dat wy komen d'Hemel in,
Maeckt dat na dit aerds verdriet
Onse siel haer Godt geniet.

Batava Tempe.

Foto: Pim Mul.

2. Liedt Op de Tonghe (Uit: 'Bruylofts bancket' van de Goudse dichter M. de Vlack, in de *Nieuwe Lust-Hof*. Amsterdam 1602).

Hoewel de tongh, tot laster veel uytsteken
 En tot meer gebreken, dit lit oock menich went
 Goedt is d'oorsprongh, want om Gods lof te spreken
 Niet tot snoode treken, gaf God dit instrument.
 Hierom laat Gods daden wezen,
 Door de tongh altijd gheprezen,
 In druc in vreugt, bruijct doch de tong ter deugt.

Dewijl haer cracht, goede en quade dinghen
 Beyde can voortbringen, 't welc goed en quaadt loon gheeft:
 Elck neem wel acht, de tonghe te bedwingen

In gespreck, in zingen, dat hem geen leyd aancleeft.
 Lastert God noch uwen naasten,
 Maar tot elx dienst wilt u haasten.
 In druc in vreugt, bruijct doch de tong ter deugt.

Prinschen zeer zwaar, het zal den zulken vallen
 Die hier gaarne callen, en spreken ydelheyt.
 Elc sal hier naar, mit 't oock zy van ons allen
 Van zijn ydel rallen, reeckning doen en bescheyt.
 Bidt den Heere der Heerscharen,
 Dat hy wil u mond bewaren,
 Op dat gy meugt, bruijcken de tong ter deugt.

3. Lied 'Onzeker is d'uitganh van d'Aardtsche dinghen' (Uit: Coornherts toneelstuk *Comedie van Israel*, gedrukt te Gouda in 1590).

Onzeker is d'uitganh van d'Aardtsche dinghen
 Niemandt en weet wat hem goedt zal wezen.
 Van dat alleen elck mensch zijn wil gheringhen
 Stelt in Gods wil, los van hoop en vrezen.
 Dit zoude ons al van droefheydt ghenezen.

Daarom ons Godt dat zo hoogh heeft bevolen
 Hy kent het goedt, daar in wy blinde dolen
 Diet zuyr voor t'zoet, achten en verkiezen.
 Zo lopen wy uyt die Godlijcke scholen
 Dit doet ons al s'herten rust verliezen.

4. Lied namens de stad Gouda op het rederijersfeest te Vlissingen in 1641, door Per Hucaszoon Zas, Oude geweesde Factor by de Gousblomm' (Uit: *Vlissings Redens Lusthof, Beplant met seer schoone en bequame Oeffeningen*, Vlissingen 1642).

O Mensche wie ghy zijt,
 En wilt schricken noch vreesen.
 In dees' perijck'leuse tijdt,
 Sal hy laten geen Weesen,
 Die ons kocht seer dier koop:
 Sathans listigen aenloop
 Weerstaen in levendige hoop.

Noch Duyvel, Doodt, noch Hel,
 Noch d'Engh'len der oneeren.
 Noch d'heykracht te Babell',
 Noch die tot Balam keeren,

Van Ant'christi gebroet,
 Niemandt hier hinder doet
 Die Godt dienen met reyn ghemoet.

't Is soodaen dat geen staet,
 Keyser, Hertoch, noch Vorsten,
 Koningh, noch Koninghs Raedt,
 Prins, die na sulck bloet dorsten,
 Yets beschuldigen kan
 Voor Godt, noch trecken van
 De Liefd' waer door hy die nam an.

5. Sint Jan Baptista, Dé Voorloper Christi, Patroon van de wijt-beroemde Kerck der Stad Gouda. 24. JUNY (Uit: G. de Swaen, *Den Singende Swaen*. Antwerpen 1664).

Hoort toe, hoort wat een wonder
Dat hier in 't huys geschiet
Van d'oude Elisabeth
Hoe elck een in 't bijzonder
De een op d'ander siet,
En droefheyd word verzet
Die droevig was voorheen
Verblijdt is die nu seer
Sy loven all' den Heer
Goods goetheyd wort bele'en,
Wegh is nu al 't gesteen.

Neen, neen, hier is geboren
Uyt Lysabeth een Kind,
Een Kind van waerde groot.
Een Kind van God verkoren,
Een Kind, dat God bemindt,
Een Kind van sond' ontbloot.

Dit Kind genaemt is Jan
Door 't Goddelijck beleydt:
De Moeder dee 't bescheydt,
De Vader nam 't oock an,
Wat sal dit zijn een Man!

Joannes hoogh gepresen!
Goods vrind, en dienaer trouw',
Die hebt Goods wegh bereydt;
Wilt God soo varr' belesen,
Dat hy die van der GOU
In 't rijck des hemels leydt.
Ghy zijt haer waerd' Patroon,
Verkrijcht haer vlytgheid,
Verkrijcht haer saligheyd,
Verkrijcht haer d'eeuw'ge kroon
In 's Hemels hooge throon.

6. Dansliedeken ghesonghen by 't Sottgen vander Goude (Uit: Pieter Cornelisz van der Morsch, *Cort Verhael Van tPrincipael In Leyden bedreven By Sotten meest Die op Vrou Lors Feest Waren verschreven*. Den xxvj. Mayus. Anno 1596).

Wilt al ter Feeste comen
Ghy Sotten en Sottinnen
Hier vry al sonder schromen
Van buyten en van binnen
Nu Joncker Mors comt binnen
Die zijt van zijn Gheslacht
Bescheten tot u kinnen
Hy heeft na u gewacht.

Vrou Lors die doet ontbieden
Hare gesusters alle
Wilt hare plaetse bespieden
Tsy Griet, Lijs, ofte Calle,
Vrou dantelory smalle
En slapschijt hier ter stee,
Comt ghy claddonij's malle
En hout aen onse stee.

Ghy dronkaerts die vol suypen
En zijt hier niet vergeten
Al in u pack gaet luypen
Als den brouck is bescheten
Slock in comt vry mee eten
Coppen met u Clayspaen
Die met 't spit is gesmeten
Coomt vry sonder beraen.

Princen met groote hoopen
Clappeyen altemalen
Coomt vry drinct volle stopen
Ghy sult hier niet betalen,
Noch tgelt en sult ghy halen
Al inde Lombaert niet
Coomt ghy aerdige alen
Ons Feeste wel doorsiet.

7. EER-DICHT, En Lof-sangh van de vermaerde Stad GOUDA (Uit: G. de Swaen, *Den Singende Swaen*. Antwerpen 1664).

GOUDA schoonste van de Steden!
Door uw' soete watervloedt:
Meer vermaerd door uwe zeden
Als 'er eenigh stadt wel doet.
Och of ick u eens kon loven
Nae uw' groote waerdigheydt!
't Is niet doen'lijck; want te boven
Gaet ghy mijne kleynigheydt.

Uwe Borgers, uwe menschen,
Zijn soo soet, en goedt van aert,
Dat ghy beter gheen kondt wenschen;
Hier door zijt ghy gantsch vermaert:
Yder-een by haer wil wesen

Dese kostelijcke wooningh
Toe-ge-eygent is SINT JAN,
Die gedoopt heeft 's Hemels Coningh,
Soo de Schrift getuycht daer van.
Maer behalven dit eerwaardich,
En dit Goddelijcke werck,
Zijt ghy, GOUDA, noch hoovaerdich
Door veel dingen, die ick merck.

Want u Raed-Huys hoogh verheven
In des Marckt-Velds midden staet;
Waer dat vonnis wordt gegeven,
En sententy over 't quaedt.
Uwe Marckt is waerd te prijzen,

Om haer goedertierenheyt:
Waer ghy komt, daer wort gepresen
Hare groote trouwigheyt.

Sy haer Godt, haer Heer, beminnen,
Sy beyvren Godes Woordt;
Sy haer Wit, haer hart, haer sinnen
Daer op stellen, soo 't behoort.
' Is een vreughde aen te schouwen
Haren yver tot de deught;
Sy op Godt haer vast betrouwen,
Godes will' is all' haer vreught.

Dit's de lof van uwe leden,
O vermaerde Stadt DER GOUW!
Nu soo wil ick varder treden,
En aenmercken u Gebouw.
Ghy de kroon spant van de Kercken
In het gantsche Nederlandt;
In gheen plaetsen kan men mercken
Eenigh Kerck van beter standt.

Haere glazen zijn geschreven,
Met soo Meesterlijcke handt,
Dat haer's g'lijck by menschen leven
In de werelt niemandt vandt.
Dese wonderlijcke Glazen
Zijn geschreven van CRABETH,
Wiens memory altijd blasen
Fama sal met haer Trompet.

Nergens isser een soo groot;
Fraeyer isser gheen te wijsen
In des Werelts ronde klood.

Uwe soete Water-stroomen
Brenge u verversingh aen;
Sieckte naeuw'lijcx in u komen,
Uw' Rivieren doen die gaen.
Wat sal van uw' Sluys ick seggen,
Of van u vermaerd't Verlaet?
't Dwinght de Schepen still' te leggen,
't Stelt haer Wet, het stelt haer Maet.

Uwe schoone Wandel-wegen
Die bekooren yder-een.
't Mach niet worden stil geswegen,
Beter vindtmen nergens gheen.
U omwallen rontom Tuynen,
Ghy met Hoven zijt verciert,
Even als de Zee met Duynen,
Tusschen welcke Nereus tiert.

O der GOUW! En Goudtsche Borgers!
En die geene die daer woont:
Siet! Ick bidd' U, zijt Besorgers,
Dat ghy namaels wordt gekroont:
Maeckt dat ghy komt uyt te steken,
Niet als Silver, maer als Gout:
Des wilt laten uw' gebreken,
Godes wetten onderhoudt

Batava Tempe.
Foto: Pim Mul.